

Barbara Grzybek

Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu

Sprawa zburzenia zabytkowego kościoła w Lubaniu w latach 1956-1957 w świetle źródeł archiwalnych (badania wstępne)

Kościół Krzyża Chrystusowego w Lubaniu został wzniesiony w latach 1703-1706. Świątynię ulokowano w miejscu dawnego kościoła klasztornego franciszkanów. W 1760 roku wybuchł pożar, który strawił znaczną część miasta, ogień uszkodził także kościół Krzyża Chrystusowego. W ciągu kilku następnych lat świątynię obudowano. W marcu 1945 roku kościół padł ponownie ofiarą ognia. Już wówczas rozważano możliwość całkowitego wyburzenia świątyni.

W źródłach archiwalnych sprawa zburzenia ewangelickiego kościoła p.w. Krzyża Chrystusowego pojawia się od 1949 roku, a kończy się w 1958 roku. Pomimo formalnego zakończenia sprawy „zburzenia zabytkowego kościoła”, wyrokiem skazującym na jednego z głównych bohaterów, a po zburzonym kościele nie pozostał żaden ślad, poza tablicą informacyjną, która została umieszczona w 2012 roku. Sprawa ta nadal wzbudza wiele emocji i pytań, co do faktycznych powodów zburzenia kościoła. W publikacjach na temat Lubania sprawa kościoła omawiana jest przede wszystkim w kontekście zniszczeń miasta.¹ Samo zburzenie świątyni w 1956 roku omawiane jest bez szczegółowej analizy źródeł archiwalnych.²

Referat niniejszy opiera się zatem, przede wszystkim, na źródłach archiwalnych przechowywanych w zasobach Archiwum Państwowego we Wrocławiu oraz jego Oddziale w Lubaniu, a także na analizie aktów prawnych związanych z przejęciem „majątków poniemieckich” na Ziemiach Zachodnich i Północnych³. Dla zrozumienia tematu niezbędne jest poznanie ogólnej sytuacji społeczno-politycznej po zakończeniu II wojny światowej oraz stosunków Państwo - Kościół (Kościół katolickiego i innych wyznań).⁴

Uporządkowanie spraw kościelnych na Ziemiach Zachodnich i Północnych było ważne także z punktu widzenia interesów państwowych. Należało

¹ Kasper Klaus Chrystian, *Heimat zwischen Görlitz und Glatz, Die Kirche und Türme der Sechsstadt Lauban i/Schlesien*, Bonn-Oberkassel, 1995

² Bena Waldemar, *Lubań wczoraj i dziś*, Lubań 2005.

³ Dekret z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich (Dz. U. Nr 13, poz. 87)
Dekret z dnia 6 września 1946 roku o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych byłego Wolnego Miasta Gdańska (Dz. U. Nr 49, poz. 279)

Ustawa z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez Państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego (Dz. U. Nr 9, poz. 87)

⁴ Żaryn Jan, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1999)*, Warszawa 2003

Żurek Jan, *Bezprawna grabież dóbr Kościoła, „bibula.com”*.

Noszczak Bartłomiej, *Polityka państwa wobec Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce w okresie internowania prymasa Stefana Wyszyńskiego 1953-1956*, Warszawa 2008.

zabezpieczyć katolickie i protestanckie świątynie oraz kaplice, narażone na dewastacje ze strony szabrowników (państwowych i prywatnych), określić granice administratur, dekanatów parafii, znaleźć obsadę kapłańską. W latach 1945-1946 władze lokalne, w tym Urząd Pełnomocnika Rządu RP, były nastawione pozytywnie do potrzeb Kościoła, przekazując mu budynki sakralne, w tym poewangelickie. Sytuacja zmieniła się po opublikowaniu ustaw regulujących status dóbr poniemieckich. Chodzi tutaj o Dekret z dnia 8 marca 1946 r. o majątkach opuszczonych i poniemieckich oraz Dekret z 6 września 1946 roku o ustroju rolnym i osadnictwie na obszarze Ziemi Odzyskanych i byłego Wolnego Miasta Gdańska.⁵

W Archiwum Państwowym w Lubaniu materiały archiwalne, które odnoszą się w sposób bezpośredni do omawianego tematu, to plan (fragment) miasta Lubania z lat 1948-1949, na którym zaznaczono obiekty według stopnia zniszczenia budynków w mieście⁶ oraz uchwał Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu⁷, Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu,⁸ z lat 1949-1950, z sesji Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu z 1955 roku.⁹ Postępowanie prokuratorskie i sądowe w sprawie bezprawnego zburzenia kościoła zabytkowego z lat 1957-1958 to przede wszystkim dokumentacja przechowywana w Wydziale Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu.¹⁰ Zakończenie tej sprawy to wyrok Sądu Powiatowego w Lubaniu.¹¹ W aktach Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu przechowywana jest dokumentacja, która wychodziła z Prezydium PRN w Lubaniu i kierowana była do tamtejszego Prezydium oraz do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu. W Wydziale Budownictwa, Urbanistyki i Architektury znajduje się karta inwentaryzacyjna oraz fotografie zburzonego obiektu.¹²

Jako, że sprawa mogła mieć kontekst polityczny przeprowadzono kwerendę w protokołach z posiedzeń Komitetu Miejskiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Lubaniu. Oskarżony w tej sprawie Bronisław Carbuch w latach 1952-1956 był I sekretarzem Komitetu Miejskiego PZPR w Lubaniu, szukano zatem odpowiedzi na pytanie - czy na posiedzeniach Egzekutywy KM PZPR w Lubaniu dyskutowano, poruszano sprawę zburzenia kościoła.¹³

Na wspomnianym już planie miasta Lubania z lat 1948-1949, na którym zaznaczono budynki całkowicie zniszczone (na czerwono), częściowo zniszczone

⁵ Żaryn Jan, *Dzieje Kościoła katolickiego w Polsce (1944-1989)*, Warszawa 2005, ss. 77-78.

⁶ AP Wrocław, Oddział w Lubaniu, Zbiory kartograficzne miasta Lubania – plany 1811-1950, sygn. 32 (fragment).

⁷ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Lubaniu, 1945-50.

⁸ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Powiatowa Rada Narodowa w Lubaniu, 1945-50.

⁹ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu, 1950-1973,

¹⁰ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu 1950-1975.

¹¹ AP we Wrocławiu, Prokuratura Wojewódzka we Wrocławiu, 1950-1975, AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Sąd Powiatowy w Lubaniu, 1950-1962.

¹² Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu.

¹³ AP we Wrocławiu, Komitet Miejski PZPR w Lubaniu.

(obrysowane czerwoną kredką) oraz w dobrym stanie, Kościół p.w. Krzyża Chrystusowego (Kreuzkirche) oznaczony jest jako obiekt częściowo zniszczony.

Po raz pierwszy w formie uchwały władze miejskie odniosły się do sprawy 10 kwietnia 1949 roku, w uchwale nr 78:

„przystąpić do rozbiórki zniszczonego kościoła ewangelickiego, oraz budynku przy ulicy Kościuszki¹⁴ (znajduje się w stanie rozbiórki, lecz zewnętrzne mury stoją), na przeciwko f-my Tekstyl (...)”.¹⁵

11 czerwca Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu w uchwale nr 71, której przedmiotem było: „Rozbiórka kościoła ewangelickiego w Lubaniu”, czytamy:

- Prezydium Powiatowej Rady Narodowej uchwala zwrócić się do Prezydium P.W.R.N. o spowodowanie wydania zezwolenia przez Urząd Wojewódzki Wydz. Kultury i Sztuki na rozbiórkę ruin kościoła ewangelickiego w Lubaniu, który jest doszczętnie spalony, a obecnie wskutek wpływów atmosferycznych mury się rozpadają i powodują śmiertelne wypadki.¹⁶

Kolejna uchwała Prezydium Powiatowej Rady Narodowej nr 165/50 z dnia 7.VII.1950r.: „W sprawie odbudowy zabytkowego Ratusza w Lubaniu i Kościoła Poewangelickiego”.

W treści uchwały czytamy: „Po zapoznaniu się z protokołem inspekcji Komisji Technicznej Wojewódzkiej R.N. z dnia 12.VI.50 r. w sprawie odbudowy zabytkowego Ratusza w Lubaniu i Kościoła poewangelickiego przesłanego pismem W.R.N. Wydział Kultury i Sztuki z dnia 22.VI.1950 r. K.S.M.Z. I/2/5/50.”¹⁷

„Równocześnie Prezydium P.R.N. wyraża zgodę na kontynuowanie dalszych prac przy odbudowie Ratusza jako zabytku XV wieku natomiast odnośnie odbudowy Kościoła poewangelickiego Prezydium P.R.N. nie widzi uzasadnienia celowości odbudowy. Równocześnie Prezydium P.R.N. stawia wniosek o rozbiórkę Kościoła, na czym skorzysta dużo, wygląd urbanistyczny miasta.”¹⁸

Należy podkreślić ponownie, że spór o zgodę na wyburzenie kościoła był sprawą władz świeckich, reprezentowanych z jednej strony przez władze miejskie i powiatowe Lubania, a z drugiej przez władze wojewódzkie w tym Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu. Stroną w tym sporze nie był Kościół katolicki czy ewangelicki.

Ciekawe w sprawie wyburzenia kościoła poewangelickiego jest stanowisko architekta powiatowego Władysława Wolańskiego, który opiniował pisma

¹⁴ Grzybek Barbara, Kulczycki Janusz, Ulice Lubania, Lubań 2011, s. 51.(obecna nazwa ulicy T. Kościuszki – ul. Bracka, uchwała Nr 51/58 MRN w Lubaniu z dnia 11 października 1958 roku).

¹⁵ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Miejska Rada Narodowa i Zarząd Miejski w Lubaniu, sygn. 26, s. 23.

¹⁶ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Powiatowa Rada Narodowa w Lubaniu, 1945-50, sygn. 5, s. 27.

¹⁷ Op.cit., s. 87.

¹⁸ Op.cit., s. 88.

kierowane do władz wojewódzkich oraz Ministerstwa Kultury i Sztuki. Był on konsekwentnie za zburzeniem kościoła. Na temat jego samego, jego pracy i nadzoru konserwatorskiego interesująca jest informacja zawarta w cytowanej już uchwale PPR w Lubaniu z dnia 7.VII.50 Nr 165/50, część II: (...) „Biorąc pod uwagę odwołanie Architekta powiatowego Ob. Wolańskiego Władysława oraz oświadczenie obywateli miejscowych biorących udział w Komisji stwierdza jednogłośnie, że obywatel Wolański Władysław nie ponosi żadnej winy w zawaleniu sklepień i ścian Ratusza i nie powinien ponosić żadnych konsekwencji wynikłych z powodu zawalenia” (...).¹⁹

Władze lubańskie wysyłały kolejne pisma do Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu oraz do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu naciskając na wyrażenie zgody na rozbiórkę kościoła.

„Protokół Nr 3/55 z odbytego posiedzenia Prezydium MRN w dniu 20 maja 1955 r. w Sali posiedzeń przy ul. Dzierżyńskiego Nr 1a (...)

pkt. 8

We wolnych wnioskach zabiera głos Przew. Prez. MRN. (Lucjan Rembecki –B.G.) i porusza sprawę kościoła ewangelickiego na ul. Kościuszki. Stwierdza, że trzeba się zwrócić do Wrocławia, aby otrzymać zezwolenie na rozbiórkę tego kościoła, który nie przedstawia żadnej wartości zabytkowej i lada chwila grozi zawaleniem.

W sprawie tej zabiera głos ob. Danel i stwierdza, że tylko ołtarz tego kościoła był zabytkowy, ale obecnie są tylko gruzy, które należy niezwłocznie usunąć, gdyż grozi to katastrofą.

Stwierdza, że jest dużo więcej zabytkowych obiektów, które należy konserwować, jak np. baszta, ratusz, oraz kościół na ul. Marchlewskiego.

W związku, z czym postanowiono wystosować kolejne pismo do Wojew. Rady Narodowej Wydział Kultury, aby otrzymać zezwolenie na rozbiórkę tego kościoła”.²⁰

Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu stało na stanowisku zabezpieczenia zabytku.²¹

W styczniu 1956 roku Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, Wydział Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, skierowało pismo (Nr G.K.M. 45-129/56) do Ministerstwa Kultury i Sztuki Centralny Zarząd Muzeów i Ochrony Zabytków w Warszawie, przesyłając je do wiadomości Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu:

¹⁹ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Powiatowa Rada Narodowa w Lubaniu 1945-50, sygn. 5, s. 87.

²⁰ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu, sygn. 6, s. 28.

²¹ Pismo Prezydium W.R.N. Zarz. Arch.Bud. Nr B.Nr.B.IV/37-54/56 z dnia 7.04.56 r. [w] AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, sygn. 1147, s. 7.

„ Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu zwraca się z prośbą w następującej sprawie.

W Lubaniu przy ulicy Kościuszki znajdują się ruiny poewangelickie kościoła uznanego orzeczeniem konserwatorskim z dn. 3 grudnia 1949 r. za zabytek, pochodzący z epoki średniowiecznej a przebudowany i rozbudowany w wiekach XVII i XVIII-tym.

Zabytek ten zarejestrowany pod nr 93 zabytków.

W związku z rzeczywistym stanem kościoła tut. Prezydium niejednokrotnie występowało z wnioskiem do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków o wydanie decyzji jego rozbiórki mając na uwadze, iż grozi on w każdej chwili zawaleniem się, a tym samym spowodować może dalsze śmiertelne, wypadki, które już swego czasu miały miejsce gdzie usuwająca się część ściany zabiła człowieka i konia.

Stan obecny kościoła jest o wiele groźniejszy, ponieważ wpływy atmosferyczne dokonały swego i tak: sklepienie nad kościołem jest całkowicie zagrożone, lada moment grozi runięciem, zaś nawy boczne odkroiły się od korpusu mając u szczytu poważne odchylenia. Ponadto dodać należy, że społeczeństwo miasta Lubania i okolicy na wszelkich zebraniach stanowczo domaga się rozebrania wspomnianego kościoła. W sprawie tej została nawet podjęta specjalna Uchwała Sesji Miejskiej Rady Narodowej odbytej w dniu 20 maja 1955.²²

Na skutek wydanego zarządzenia przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków dokonano odpowiedniego zabezpieczenia tego obiektu.

Zabezpieczenie to jednak absolutnie nie gwarantuje całkowitego bezpieczeństwa, ponieważ obiekt ten znajduje się w samym centrum miasta i należyte zabezpieczenie jego można wykonać jedynie przez zamknięcie trzech ruchliwych ulic miasta.

Nadmienia się równocześnie, że na terenie miasta i okolic nie ma osób wyznania ewangelickiego, które w razie odbudowy tego kościoła mogłyby zaspakajać swe potrzeby sakralne.

Reasumując powyższe Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu prosi o wydanie jak najprędzej decyzji całkowitej rozbiórki ruin wspomnianego kościoła względnie, jeżeli to nie możliwe przystąpienia do jego odbudowy.”

Podpisał – Architekt powiatowy /-/ arch. Wolański Władysław.²³

²² Uchwała MRN w Lubaniu Nr 3/55 [w] AP Wrocław, Oddział w Lubaniu, Prezydium Miejskiej Rady Narodowej w Lubaniu, sygn. 6, s. 28.

²³ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, sygn. 1147, s. 5.

Pismo to wiele wyjaśnia, kto dążył do odbudowy kościoła, a kto do jego wyburzenia. Do rejestru zabytków wpisany został 3 grudnia 1949 roku, pomimo, że władze miejskie i powiatowe podjęły w kwietniu i czerwcu tego roku stosowne uchwały (patrz uchwały Prezydium MRN i Prezydium Powiatowej Rady Narodowej z kwietnia i czerwca 1947 roku), nie zamierzano przekazać tego obiektu na potrzeby parafii katolickiej (mowa jest o potrzebach społeczności ewangelickiej) oraz, co bardzo wymowne, ostatnia część zdania „względnie, jeśli jest to nie możliwe przystąpić do jego odbudowy” została w tym piśmie skreślona!

W marcu 1956 roku do Lubania przyjechał zastępca Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. W notatce służbowej z oględzin kościoła czytamy: „ W dniu 15 marca 1956 r. Z-ca Konserwatora Zabytków we Wrocławiu stwierdził rozbiórkę przybudówek nawy głównej kościoła poewangelickiego w Lubaniu. W myśl wytycznych ustnych danych Z-cy Kier. Oddziału P.P.R.B. w Lubaniu w czasie przeprowadzonej Komisji Konserwatorskiej w dniu 23.01.1956 r., zalecono wówczas przeprowadzić rozbiórkę przybudówek nawy głównej kościoła oraz rozebrania gzymsów koronujących nawy i wieży kościoła.

W dniu dzisiejszym stwierdzono prace rozbiórkowe przy w/w przybudówkach kościoła, które całkowicie zostały rozebrane.

Woj. Urząd Konserwatorski poleca dokończenie prac rozbiórkowych przy przybudówkach kościoła bez naruszania obecnego stanu, przybudówki narożne /część nawy południowej od strony zachodniej/ i bez naruszenia stanu narożników południowo-zachodniego i południowo-wschodniego przy kościele.

Wszelkie inne prace rozbiórkowe poleca się wstrzymać aż do wydania ostatecznej decyzji w sprawie kontynuowania dalszych prac przy rozbiórce kościoła”.²⁴

Już następnego dnia, 16 marca Komisja w składzie: Architekt Powiatowy – Władysław Wolański, Kierownik Wydziału Gospodarki Komunalnej P.P.R.N. – Stefan Sielski, Kierownik Ref. Wyznań P.P.R.N. – Franciszek Żygadło oraz Zastępca Przewodniczącego M.R.N – Józef Szmań, sporządziła protokół, w którym stwierdzono:

„Komisja w powyższym składzie dokonała oględzin zagrożonego kościoła i stwierdziła, co następuje:

Po ostatniej odwilży i wpływach atmosferycznych rozlosowane sklepienie bolty kościoła runęło w dniu 3 marca b.r. Wstrząs powyższy spowodował poważne zagrożenie naw bocznych dobudówek, które odcięły się całkowicie od korpusu nawy głównej, powodując rysy, które w górnych częściach były do 15

²⁴ Op. Cit. 4.

cm i które postanowiono rozebrać z uwagi na katastrofalne zagrożenie życia publicznego.

Ponieważ część bolty całkowicie jeszcze się nie zawaliła a ściany frontowe boczne zarysowały się poważnie istnieje w każdej chwili wielkie niebezpieczeństwo zawalenia ścian specjalnie od ulicy Kościuszki narażając tym samym na ofiary w ludziach, którzy tą ulicą przechodzą.

Nadmienia się, że ulica ta jest ulicą główną prowadzącą poprzez Rynek w kierunku Bolesławca o charakterze jednokierunkowym.

Zamknięcie tej ulicy jest niemożliwe z uwagi na jej charakter i niemożność skierowania objazdu inną drogą. Dodać należy, że przejeżdżające ciężkie pojazdy a przede wszystkim autobusy P.K.S.-u spowodować mogą wstrząsy, co z kolei spowoduje zawalenie się ściany no i liczne śmiertelne wypadki w ludziach.

Z tych wyżej przytoczonych przyczyn należałoby natychmiast przystąpić do całkowitej rozbiórki tej części kościoła.”²⁵

Protokół ten przesłano do Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu, przesyłając do wiadomości wiceprzewodniczącemu Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu, Zygmuntowi Jasiewiczowi. Ciekawa jest treść pisma dołączonego do Protokołu, w którym to m.in. napisano: (Podpisał - Za Prezydium Powiatowej Rady Narodowej /- / Carbuch Bronisław Przewodniczący:

„ Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu przesyła w załączeniu protokół stanu zagrożenia zabytkowego kościoła poewangelickiego znajdującego się w Lubaniu przy ulicy Kościuszki. Prezydium nie bierze odpowiedzialności za wynikłe w następstwie wypadki.”²⁶

Nie zamierzano dłużej czekać na dalsze zalecenia i uzgodnienia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków we Wrocławiu oraz Prezydium Wojewódzkiej Rady Narodowej we Wrocławiu i przystąpiono w 1956 roku do ostatecznego wyburzenia zabytkowego kościoła w Lubaniu.

Nie był to jeszcze koniec tej sprawy. Jak się okazało było to niezgodne z obowiązującym wówczas prawem (zburzenie obiektu zabytkowego), co spowodowało skierowanie jej na drogę sądową, którą wszczęła Prokuratura Wojewódzka we Wrocławiu na wniosek Ministerstwa Kultury i Sztuki z dnia 14 września 1957 roku. W piśmie Prokuratora Wojewódzkiego z dnia 20 listopada 1957 roku, Nr II.S.111/57 r., skierowanym do Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, czytamy:

„W związku z prowadzonym śledztwem w sprawie bezprawnej rozbiórki w pierwszej połowie 1956 r. zabytkowego kościoła

²⁵ Op. cit. s. 3

²⁶ Op. cit. s. 2

w Lubaniu Śląskim, uprzejmie proszę Obywatela Przewodniczącego o zarządzenie bezzwłocznego nadesłania mi do wglądu całości akt tej sprawy, posiadanych przez tamt. Prezydium, Zarząd Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej, oraz Powiatowego Oddziału Robót Rozbiórkowych w Lubaniu.

Nadto proszę o zarządzenie podania mi nazwiska i aktualnych adresów kierownika oraz robotników ekipy, która dokonała rozbiórki wspomnianego kościoła.

Proszę także o podanie aktualnego adresu, względnie miejsca pracy b. przewodniczącego Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu Śl. – Bronisława Carbucha.

Sprawę proszę traktować, jako bardzo pilną
Podpisał: Wiceprokurator wojewódzki Z. Jurkiewicz²⁷.

Osoby biorące udział w rozbiórce zgodnie z pismem PPRN w Lubaniu z dnia 23 listopada 1957 r., przesłanym do Prokuratury Wojewódzkiej we Wrocławiu: „kierownik Oddziału Robot Rozbiórkowych – Czesław Zaborski, który w tym czasie przebywał na urlopie chorobowym, a prace prowadził kierownik techniczny Stanisław Jaroszczyk. W skład ekipy dokonującej rozbiórki kościoła weszli:

Karol Czech, Michał Malczyk, Ryszard Zylewicz, Stanisław Szelağ, Władysław Bokrzański, Eugeniusz Kubacki.²⁸

Za osobę odpowiedzialną w tej sprawie uznano Bronisława Carbucha (byłego Przewodniczącego Prezydium PRN w Lubaniu oraz I sekretarza KM PZPR w Lubaniu w latach 1952-1956). Przeprowadzono śledztwo (30.01.1958 r., 23.02.1958 r., 15.04.1958 r., i 23.08.1958 r) i sprawę skierowano na drogę sądową, którą przeciwko Bronisławowi Carbuchowi, mieszkającemu wówczas w Legnicy rozpatrywał Sąd Powiatowy w Lubaniu. Orzeczenie przestępstwa – paragraf 286 kk. Data i treść orzeczenia:– „umorz. na mocy amnestii”²⁹.

Reasumując dotychczasowe ustalenia i biorąc pod uwagę analizę źródeł należy postawić tezę, że zburzenie poewangelickiego kościoła pod wezwaniem Krzyża Chrystusowego w Lubaniu w 1956 roku było sprawą polityczną. Materiały archiwalne wskazują jednoznacznie na dążenie „władz miejscowych” do fizycznego usunięcia z centrum miasta zniszczonego kościoła. Korespondencja pomiędzy władzami miejskimi i powiatowymi a wojewódzkimi nie wskazuje, że zamierzano ten obiekt odbudować lub przekazać go na potrzeby parafii katolickiej, i co wydaje się najmniej prawdopodobne, parafii ewangelicko-augsburskiej (w 1949 roku w sprawozdaniu Starostwa Powiatowego w Lubaniu, procentowy stan ewangelików narodowości polskiej w skali powiatu określono na 1 %)³⁰.

²⁷ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Prezydium Powiatowej Rady Narodowej w Lubaniu, sygn. 1147, s. 1.

²⁸ Op. cit. s. 7.

²⁹ AP we Wrocławiu, Prokuratura Wojewódzka we Wrocławiu, sygn. 25, s. 111.

³⁰ AP we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu, Starostwo Powiatowe w Lubaniu, sygn. 237, s. 54

Dążenie zaś władz lokalnych do usunięcia z centrum miasta kościoła wpisało się w walkę ideologiczną władzy ludowej z Kościołem katolickim oraz innymi wyznaniemami.³¹

Elementem przedmiotowego traktowania zagadnienia ewangelickiego w Polsce było także postrzeganie go przez pryzmat zagadnień narodowościowych, powszechny niemal stosunek do Kościoła ewangelickiego w Polsce, jako do „kościół niepolskiego”, czy wręcz kojarzenia go z niemieckością.³²

³¹ „w okresie stalinowskim[...]wszystkie kościoły traktowane były [...] jednakowo, tj. jako instytucje postawione w stan powolnej likwidacji”. J. Kłaczek, Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1945-1975, Toruń 2010, s. 283.

³² Syrnyk Jarosław, „Po linii” rewizjonizmu, nacjonalizmu, syjonizmu...”, Wrocław 2013, s. 33

mgr Barbara Grzybek
Archiwum Państwowe we Wrocławiu, Oddział w Lubaniu

**„Sprawa zburzenia zabytkowego kościoła w Lubaniu w latach 1956–1957
w świetle źródeł archiwalnych (badania wstępne)”**

(STRESZCZENIE)

Zburzenie zabytkowego kościoła ewangelickiego w Lubaniu w 1956 roku, który wzniesiono w latach 1703-1706 staraniem i z datków miejscowej społeczności, odbudowanego po pożarze miasta w 1769 roku, ponownie strawionego przez ogień w marcu 1945 roku, wzbudza wiele kontrowersji.

Analiza źródeł archiwalnych, zachowanych w Archiwum Państwowe we Wrocławiu i jego Oddziale w Lubaniu, pod kątem dążenia władz lokalnych do wyburzenia świątyni pozwala postawić tezę, że sprawa wyburzenia zabytkowego poewangelickiego kościoła była decyzją polityczną, wpisującą się w nurt walki z kościołem, nie tylko katolickim, ale i innymi wyznaniem okresu stalinowskiego. Wyburzenie świątyni w latach 1956-1957 było wielką stratą w mocno zniszczonym po II wojnie światowej Lubaniu.